

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2021

5-son
(maxsus)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TA'LIM VA TARBIYA FIDOYILARI

- B. Baymetov 76** El sevgan ijodkor rassom, maktab yaratgan mehribon ustoz
- S. Ataxanova 80** Chizma geometriya va chizmachilik fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar
- M. Achilova 84** Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning tasviriy faoliyatda ijodkorligini rivojlantirish
- E. Achilova 88** O'tkir Hoshimov asarlarida badiiy psixologizm muammosi

ILM, MA'RIFAT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

- X. Muratov 92** Mustaqil ta'limni tashkil etish va boshqarishda elektron ta'lim resurslari hamda multimediali o'qitish vositalaridan foydalanishning dolzarbligi
- U. Zokirov 97** Oliy pedagogik ta'lim magistrlarida axborot-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish usullari
- Sh. Jo'rayev 101** Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani o'qituvchilarining pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish

ТЕОРИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

- Т. Ачилов 105** Кластеризация методических задач учебной дисциплины "Физическая культура" в высшем образовании
- И. Чориев 109** Педагогическое проектирование кластерного подхода в системе повышения квалификации
- Р. Маматкулов 112** Научно-теоретические основы развития физической культуры студентов высших учебных заведений кластерным методом
- В. Караев 115** Развитие профессиональной компетентности преподавателей школы на основе кластерного подхода

МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ

- А. Султонов 118** Значение кластерного метода в развитии физической культуры детей школьного возраста
- Т. Зуфаров 121** Методика развитие координационных способностей у детей младшего школьного возраста
- С. Хабибуллаев 126** Совершенствование педагогических механизмов обучения правилам спортивных игр на уроках физической культуры
- А. Жумаев 131** Методика специальной физической подготовки студентов по волейболу в соревновательном периоде методом кластера
- Т. Зуфаров 135** Общепедагогические методы используемые на уроке физического воспитания в школе

ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

- И. Чориев 139** Андрагогический подход к педагогическим проектированиям в системе переподготовки и повышения квалификации

Mavluda ACHILOVA,

Chirchiq davlat pedagogika instituti, "Maktabgacha ta'lim" kafedrası o'qituvchisi

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNING TASVIRIY FAOLIYATDA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Maqolada tasviriy faoliyat orqali bolalardagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqariishi haqida fikr yuritilgan. Jumladan, maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish orqali estetik, badiiy, axloqiy didni oshirish tevarak-atrofga bulgan tasavvur va dunyoqarashlarni shakllantirishda tashqi va ichki muhit kabi omillar xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Tevarak-atrof, tafakkur, muhit, jarayon, shakllanish, omil, tushuncha, odat, tasavvur, dunyoqarash, muloqot.

Статья посвящена выявлению и развитию способностей и потенциала детей с помощью визуальной деятельности. В частности, на формирование эстетического, художественного, нравственного вкуса через развитие дошкольников влияют такие факторы, как внешняя и внутренняя среда, на формирование представлений и мировоззрений.

Ключевые слова. Окружение, мышление, среда, процесс, формирование, фактор, понятия, привычка, воображение, мировоззрение, общение.

The purpose of the article is to identify the abilities and capabilities of children through visual activity, to formulate them correctly and to reveal them. In particular, factors such as the external and internal environment serve to form images and worldviews that surround the development of aesthetic, artistic, and moral tastes through the development of preschoolers.

Key words. Environment, thinking, environment, process, formation, factor, concepts, habit, imagination, worldview, communication.

Har bir shaxs ijodiy faoliyati va ijodiy qobiliyat namoyish qilish mahoratiga ega. Ammo bu ba'zi hollarda amalga oshmay qoladi. Bolaligida, har bir kishi o'z ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun imkoniyat izlaydi, lekin odatda, atrofdagi yaqinlari va hamrohlari tufayli ko'p hollarda media qarshilik uchrashadi. Agar bola yoshligida ijodiy tajribasini oshira olmasa, u holda bu kelajakda mustaqil o'zini namoyish etishga ishonch yetishmasligiga sabab bo'ladi. Chunki inson aynan ijodiy faoliyat orqali ko'proq o'zini namoyon qilishi mumkin. Ijod har bir insonga o'z yaxlitligini anglash tajribasini beradi. Bu uning ichki dunyosi, uning intilishlarini va tajribalarini aks ettiradi. V.V. Davidov fikricha "Ijod-bola rivojlanishini normallashtiradi va doimiy hamroh hisoblanadi".

Ijod jarayonida aynan tashxislash (diagnostika) "o'z-o'ziga hurmat", "o'z qobiliyatlari va o'ziga ishonch", "yosh va individual xususiyatlarini aniqlash", "har bir bola qiziqishlari", "ijtimoiy vaziyat rivojlanishi", "bolalarning o'zaro bir-biri bilan hamkorligini", "mustaqil tashabbusi qobiliyatini" aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalar xususiyatlarini standart belgilab beradi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimli talablar xususiyatlarini, maktabgacha yoshdagi bolaning ta'limdagi muayyan yutuqlarini belgilab beradi. Bola ruhiy dunyosining shakllantirishning asosiy vositasi san'atdir: adabiyot, musiqa, haykaltaroshlik, xalq ijodiyoti, rassomchilik. San'at obrazli til bilan gapiradi, u ko'rgazmali bu esa maktabgacha yoshdagi bolaga yaqin. Shunisi

qimmatliki, u hayotga falsafiy munosabatni uyg'otadi. Bunda A.A. Blokning so'zlarini eslamasdan bo'lmaydi: "San'at ko'rishga va qarashga o'rgatadi (bu har; hil narsa va kamdan kam bir-biriga mos keladi). Shu tufayli san'at tirik va tegilmagan qilib shunday his tuyg'u bilan faqat bolalar farqlanadi".

Inson shaxsini shakllanishga, uning rivojlanishiga san'atning ta'siri nihoyatda katta. Estetik ma'lumotli odamlarni tarbiyalamay, bolalikdan insoniy qadr-qimmatga hurmat tarbiyalamay, san'atni tushunish va qadrlay bilishga, bolalarda boshlang'ich ijodni uyg'otmay turib yahlit garmonik rivojlangan va ijodiy faol shaxsni shakllantirib bo'lmaydi. Bola shaxsining shakllanishida axloqiy tarbiyasida emotsional rivojlanish ahamiyati kattadir. B.A. Suxomlinskiy yozgan edi: "Bolalik davrida fikrlash jarayonlari iloji boricha tevarak olamning jonli yorqin ko'rgazmasi predmetlari bilan yaqindan aloqada bo'lishi kerak... idrokning emosional boyligi – bu bola ijodining ruhiy quvvati". San'at maktabgacha yoshdagi bolalarda emosional badiiy asosni uyg'otadi. Rassomchilik yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat go'zalligini tushunishga o'rgatiladi. Bundan tashqari, bolalarni janrli rassomchilik bilan tanishtirish ularda maktab yoshida qimmatli orientasiyani shakllantirishning boshlang'ich asosini yaratish imkonini beradi. Masalan, yoqqan rasmga, unda tasvirlangan odamlarga, tabiatga, predmetlarga o'zining shaxsiy munosabatini bildirib olish, polotnoda tasvirlangan yoki real hayotda bolalar kuzatayotgan hodisaga qiyosiy baho berish.

O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda tasviriy san'atning ahamiyati:

Axloqiy. Bolalarni janrli asarlar bilan tanishtirib tarbiyachi ularning oldida atrof-olam rasmini ochib chiqadi: kundalik hayot, odamlarni turli faoliyat sohasidagi mehnati (oilada, qurilishda, dalada, fabrikada, maktab sinfida, meditsina xonasida va boshqalar). Bu rasmda tasvirlangan omadlar, predmetlarni tushuntirish bilan cheklanmay, balki rassomning mehnatini, ahamiyatini, uni kasbini o'ziga hosligini ochib chiqish kerak. Rassomni bu rasmni yaratishga nima sabab bo'lganligi haqida gapirib berishi kerak.

Rasmni ko'zdan kechirishda va analiz qilishda bolalarni asar mazmunida o'zaro munosabatlarni o'rnatishga o'rgatiladi. Bola polotnoda nimani ko'rganigacha javob berish emas, balki nima uchun rassom rasmni aynan shu mavzuga bag'ishladi, o'ylagan narsaning mazmunini ochib berish uchun qanday ifodalilik vositalardan foydalanganligini ham tushuntirib olishi kerak.

Nutqning rivojlanishida rassomchilik alohida ahamiyatga ega. Bola nutqi – asar mazmunini u qanchalik tushinganligining ko'rsatgichi. Intonasion bo'yokdan mahrum qilingan nutq bolada emotsional tasirchanlikni uyg'otmaydi, u bolaning faqatigan sana'tning tushunishini ratsional, mantiqiy fikrlash darajasidagina aks ettiradi. Asarning o'zida esa ratsional va emotsional o'zaro aloqa yotadi. Shundan kelib chiqib asarni tushunish emosional va ratsional birlik asosida ro'yobga chiqishi kerak, bu esa tarbiyachi va bola nutqini belgilaydi.

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida poetik tilning ifodali vositalaridan keng foydalaniladi: obrazli taqqoslashlar, odamlarning axloqiy sifatlarini bildiruvchi so'zlar, bularni bolalarning passiv va faol lug'atiga kiritib, shuningdek, spisefik tasviriy terminlar – sovuq va iliq ton, rangli dog'larni, rasm rejasi va boshqalar. Rassomchilik yordamida katta maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy faoliyati ham rivojlantiriladi: tahlil qilish, asosida umumlashtirishni bilish, taqqoslash va tushuntirish, ichki nutqini rivojlantirish. Ichki nutqni rivojlantirish katta ahamiyatga ega? U bolaga o'z fikrlarini rejalashtirishga va fikrni bildirishga, rassom o'ylarini idrok qilish natijasida yuzaga kelgan aqliy bog'lanishlarning (asosiyalarining) namoyon bo'lishiga yordam beradi, bu orqali san'atning badiiy idrok

qilishning boshlang'ich asoslarini quradi.

Tarbiyaviylik. Bolalarni tasviriy san'at asarlarini to'laroq tushinishi tarbiyachiga ularda faqatgina rassomchilikka qiziqishini rivojlantirish emas, balki alamni bilishni boshlang'ich asoslarini shakllantirishga ham yordam beradi.

San'at turli xis tuyg'ularni tarbiyalashga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining birlamchi yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash hisoblanadi.

Bu yo'nalishning samarasi estetik yo'nalishning barcha vositalarini (teatr, musiqa, badiiy adabiyot, rasm chizish, applikatsiya) kompleks tarzda qo'llanilgandagina aniq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim maskanlarida o'tiladigan “Tasviriy faoliyat” mashg'ulotlari bolalarga beriladigan estetik tarbiya masalalarini yechishda katta ahamiyatga ega. Chunki tasviriy faoliyat o'z xususiyatiga ko'ra badiiy faoliyat hisoblanadi. Badiiy faoliyat mashg'ulotlarining barcha turlari qatori applikatsiya turi ham bolalarda go'zallikni bilish uchun borliqqa emotsional-estetik munosabatni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar shug'ullanadigan badiiy faoliyatning har bir turi ham umumiy estetik ta'sirdan tashqari o'zining maxsus ta'sir kuchiga ega. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tiladigan “Tasviriy faoliyat” o'z tarkibiga ko'ra quyidagi mashg'ulot turlaridan iborat: “Rasm chizish”, “Plastilin (loy) bilan ishlash”, “Applikatsiya” hamda “Qurish-yasash” mashg'ulotlari. Bularning har biri bolalar tasavvurlarida atrof-olamning aks ettirish imkonini beradi. “Tasviriy faoliyat” mashg'ulotlarida applikatsiya bo'yicha bajariladigan topshiriqlar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ta'limi va tarbiyasida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni shaxsiy sifatlarini, psixologik va estetik imkoniyatlarni rivojlantirishga undaydi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi-pedagoglar, bolalarning ota-onalari ularni faqat maxsus ishlab chiqilgan tizim asosida va metodik qo'llanmalar orqali maqsadga yo'naltirishlari lozim. Bunda bolalarni atrof-muhitdagi narsa va hodisalarni anglash, ularga elementar tarzda estetik munosabat bildirish, ulardan olingan tasavvurlarni o'z faoliyatlariga tatbiq etishga bosqichma-bosqich o'rgatib borish, ularni maktab ta'limiga tayyorlab borishning samarali vositalaridan biri ekanligi ham ijtimoiy-pedagogik mohiyat kasb etadi. Tasviriy faoliyat orqali bolalarda aqliy rivojlanish, badiiy did va ijodkorlikni tarkib toptirish, tevarak-atrofdagi go'zalliklardan zavqlana bilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin bo'ladi. Aynan shu omillar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar bilan o'tkaziladigan har qanday ta'limiy va tarbiyaviy ishlar, jumladan, “Tasviriy faoliyat”ning applikatsiya turi muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Zero, “Tasviriy faoliyat” mashg'ulotlarining tasviriy faoliyatning har bir turi bolalarda aqliy faollikni, ijodkorlikni, badiiy didni shakllantiradi va boshqa insoniy fazilatlarni tarbiyalash imkonini beradi. Bunday fazilatlarsiz ijtimoiy faol shaxsning shakllantirib bo'lmaydi.

Ijodkorlikka qiziqishning eng oddiy ko'rinishlari aynan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda namoyon bo'la boshlaydi. Lekin bolalarning ijtimoiy-kommunikativ tajribasi etarli bo'lmaganligi bois, bunday holatlar epizodik tarzda yuzaga kelsa, tajriba to'plab borish jarayonida olamni anglashga intilish, muayyan bilimlarni egallashi natijasida kreativlik aniq mazmunga ega bo'la boshlaydi. Bu ko'rsatgich bolalarning ijodiy faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Ya'ni maktabgacha yoshidagi bolaning ko'p hollarda primitiv tarzda kechadigan ijodiy faoliyat, ayniqsa, ularning tasviriy faoliyati asta-sekin muayyan qonuniyatlarga asoslangan holda mazmun va mohiyat kasb etib boradi. Ijodkorlik ko'nikmalarining shakllana borishi esa ularning mashg'ulot jarayonidagi faol-

liklarida namoyon bo'ladi. Faollik – bu amaliy faoliyatda namoyon bo'luvchi ish bo'lib, predmet, buyum va narsalarning shakli, mohiyati va makonda joylashgan holatlarini tezda ilg'ab olishga o'rgatuvchi omillardan biridir. U nafaqat atrof-olamni o'zlashtirish, balki shaxsning o'zligini namoyon qilishga qaratilgan faoliyatdir. Ishning toza, puxta bajarilganligi nafaqat tartiblilikka bog'liq, balki qalam, mo'yqalamdan foydalanish mahoratini o'zlashtirishga ham bog'liqdir. Tasvirlash, chizish texnikasi bo'yicha mahoratlara bola qo'llari rivojlanganliklari bilan bog'liq bo'lgan muvofiqlashtirish, aniqlik, ohistalik, harakatlarning erkinligi va h.k. lardan iboratdir.

Ijod – bu badiiy ifodalash shakli bo'lib, bola shaxsining rivojlanishi va bolalik tajribasida muhim omil sanaladi. Turli shakllardagi o'z tasavvur va ijodlarini rivojlantirish imkoniyatlariga ega bo'lgan bolalar milliy ma'naviy meros va madaniyatni hurmat qilishga o'rganadilar. Bola o'z hissiyotlarini musiqa, teatr, tasviriy faoliyat va boshqalar orqali ifodalashni o'zlashtiradi. Rassomlik sohasida Rafael Santining ijodiy qobiliyati sakkiz yoshida, Mikelandjeloda o'n uch yoshda, I.E. Repin bilan V.A. Serovda to'rt yoshda, V.I. Surikovda olti yoshda ko'rinda boshlagan. Igor Grabar o'zi haqida: "Rassomlikka necha yoshda havas qo'rganligimni eslay olmayman, ammo rasm solmagan vaqtimni xotirlay olmayman", – deydi. A.V. Zaporozhes, V.V. Davidov, N.N. Poddyakovalarning ilmiy tadqiqot ishlarida predmet bolalarning hissiy faoliyati jarayonida applikasiya ham bolalarga hodisa va predmetlarning xususiyatlarini alohida ko'rsatishda, predmet va hodisalar o'rtasida o'zaro aloqa o'rnatishda, ularni bajargan ishlarida obrazli shaklda aks ettirishga qodir ekanliklari isbotlangan. Bu jarayon, ayniqsa, turli amaliy faoliyat turlarida seziladi.

Xulosa qilib aytganda, taqqoslash va solishtirishning umumlashgan usullari shakllanadi, ijodiy masalalarni yechish usullarini mustaqil topish mahorati, o'z faoliyatini rejalashtirish mahorati yanada rivojlanadi. Olimlar ijodga tabiiy va sotsial olamni bilish va o'zgartirish bo'yicha insonning yuksak darajasi sifatida qaraydi. Ijodiy faoliyat jarayonida insonning o'zi ham o'zgarishi juda muhim (fikrlashning shakli va usullari, shaxsiy sifatleri, u ijodiy shaxsga aylanishi) hisoblanadi. Ijod – tadqiqotlarning yangi predmeti emas. U doimo olimlarning va mutaxassislarining e'tiborini jalb qilgan. Keng ma'noda ijod – bu biron bir yangi, takrorlanmaydigan foydali omilni hosil qilishga yo'naltirilgan faoliyatdir. Shuning uchun ijodning asosiy ko'rsatgichi uning natijasidagi yangilik, ya'ni ijodiy faoliyat yangiligidir. Bunda esa obyektiv xarakterga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Takomillashtirilgan "Bolajon" tayanch dasturi.* –T., 2016-yil.
2. *Sabirova D.T.. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish. (13.00.01. Pedagogika nazariyasi va tarixi ixtisosligi bo'yicha yozilgan dissertatsiyaning avtoreferati).* –T., 2007-yil.
3. *"Bola shaxsini rivojlanishining dolzarb muammolari". Xalqaro ilmiy-amaliy anjumanining tezis va maqolalar to'plami.* 2008-yil.
4. *Amirova G.A., Sulaymonov A.P., Djurayeva B.R.. Maktabgacha ta'lim muassalarida applikasiya mashg'ulotlari. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari uchun ilmiy-metodik qo'llanma.* 2008-y. 9-10-betlar.